

Divadlo jako zábava

Divadlo v kulturním kontextu

Když sousedé hrají náboženské divadlo

Exkurze na Žďárské pašije, 4. dubna 2023

Pořádá Katedra divadelních a filmových studií UPOL
a Katedra divadelních studií MU

Foto Wikimedia Commons, svobodná licence

Pašije (z lat. passio – „utrpení“) je v původním významu vyprávění o utrpení a smrti Ježíše Krista. Označují se tak buď přímo evangelní vyprávění nebo příběhy, dramatické hry, liturgická čtení či hudební skladby, které se jimi inspiřují a toto téma zpracovávají. Farníci ze Žďáru nad Sázavou pořádají již od devadesátých let 20. století představení „Co se stalo s Ježíšem?“, které čerpá z předmoderní tradice dramatizování biblických příběhů především v tzv. barokním sousedském divadle.

Vydejte se s námi za zážitkem moderní podoby prastarého divadelního žánru, spolu s návštěvou kaple sv. Jana Nepomuckého od světoznámého barokního stavitele J. B. Santiniho na Zelené Hoře a interaktivního Muzea nové generace na zámku ve Žďáru!

Program

9.30 nástup do autobusu u Janáčkova divadla, Brno

9.45 odjezd

11.15–11.45 ukázka středověkých náboženských performancí

12.00–14.00 postupná prohlídka Muzea nové generace na zámku ve Žďáru

13.30–14.30 společný oběd v restauraci Táferna (příchod do restaurace postupně)

15.00–15.45 ukázka kontemplativních barokních performancí

16.00–17.00 prohlídka kaple sv. Jana Nepomuckého od J. B. Santiniho na Zelené hoře

17.00 - 20.00 fakultativní procházka po naučné stezce kolem Zelené hory

(3 km, není bezbariérové) a individuální program

20.00 Pašije

21.15 odjezd ze Žďáru

22.30 příjezd k Janáčkovu divadlu, Brno

(autobus pokračuje do Olomouce)

V ceně exkurze je doprava autobusem, odborný výklad a vstupy. S sebou ISIC a teplé oblečení (večerní představení je venkovní). Oběd si každý hradí sám. Těší se na vás průvodci a odborníci na slovo vzatí Eliška Kubartová, Klára Škrobánková, Tomáš Weissar, Pavel Ševčík a Karolína Stehlíková.

ZÁVAZNÉ PŘIHLÁŠENÍ

do 24. 3. zaplatit na sekretariátě Katedry divadelních studií v úředních hodinách 400 Kč.

Kontakt: Lenka Bystrá, bystra@phil.muni.cz

Foto Wikimedia Commons, svobodná licence

<https://divadlo.phil.muni.cz/aktualne/aktuality/kds-mu-kdfs-up-exkurze-na-zdarske-pasije>

Opakování z minulé hodiny

- HUIZINGA, Johan: *Homo ludens: O původu kultury ve hře* (1938)
- (svoboda; neobyčejnost; uzavřenost a ohraničenost; možnost opakování, řád a pravidla; připoutání a okouzlení; rytmus harmonie; napětí)
 - „Hra je starší než lidstvo samo“
- CAILLOIS, Roger: *Hry a lidé: maska a závrať* (1958)
 - Agón (princip soutěže)
 - Alea (princip náhody)
 - Mimésis (princip nápodoby)
 - Illinx (princip závratě)
 - + princip ludus a paidia

Opakování z minulé hodiny

- TURNER, Victor: Průběh rituálu (orig. 1969)
- Liminalita období
 - převrácení/sociálního chaosu
 - protiklad proti struktuře
- Communitas
 - záměrné označení – oddělení od společnosti
 - konfrontace lidských identit
 - všichni na stejné úrovni
- Jerzy Marian Grotowski - Divadlo-laboratoř, „chudé divadlo“

Smích

Komika

Ironie

Karikatura

Absurdita

Groteska

Parodie

Naivita

Bizarnost

Teorie humoru

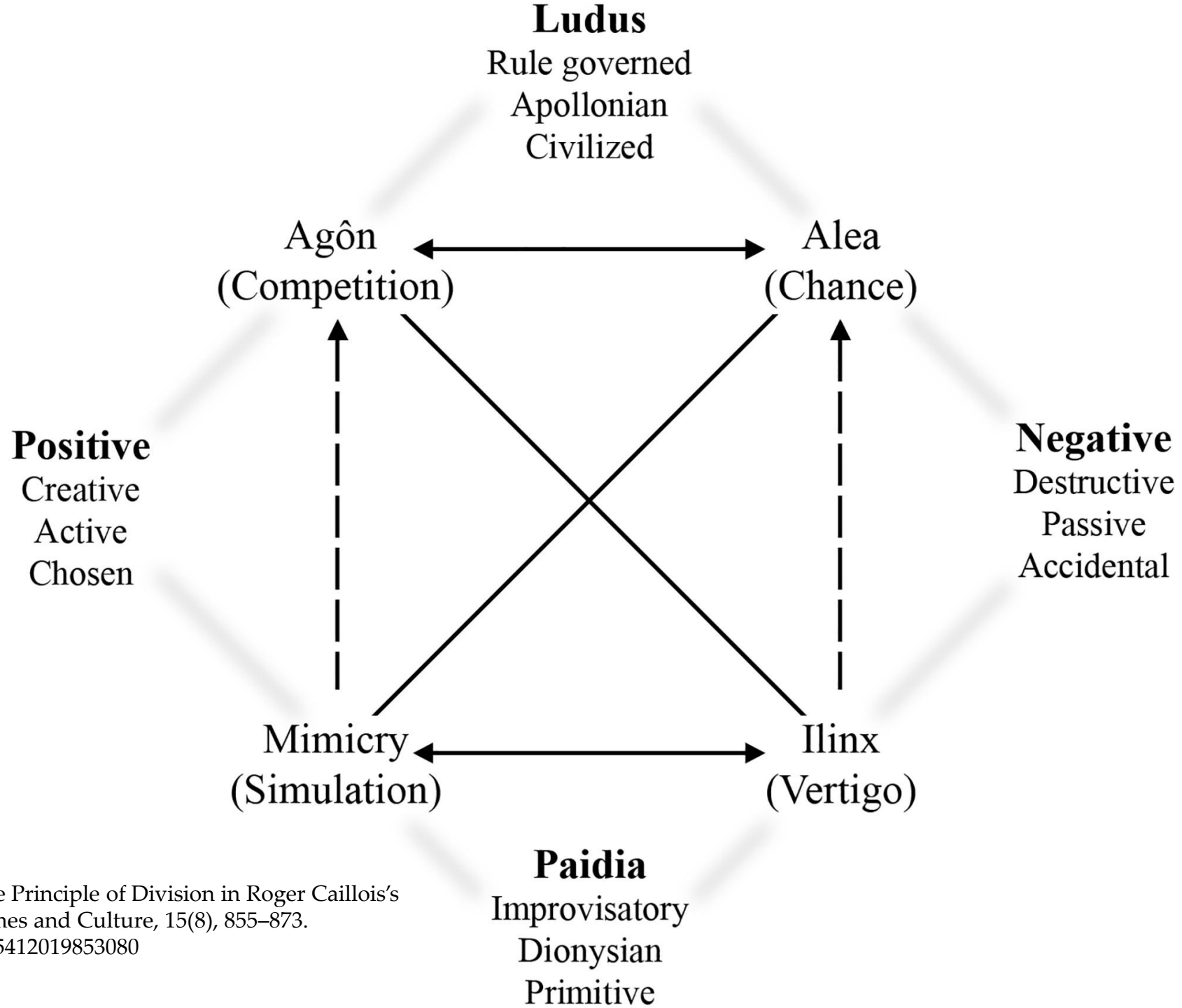
- Teorie nadřazenosti (Superiority theory)
- Teorie neshody (Incongruity theory)
- Teorie relaxace (Relief theory)

Formy komiky

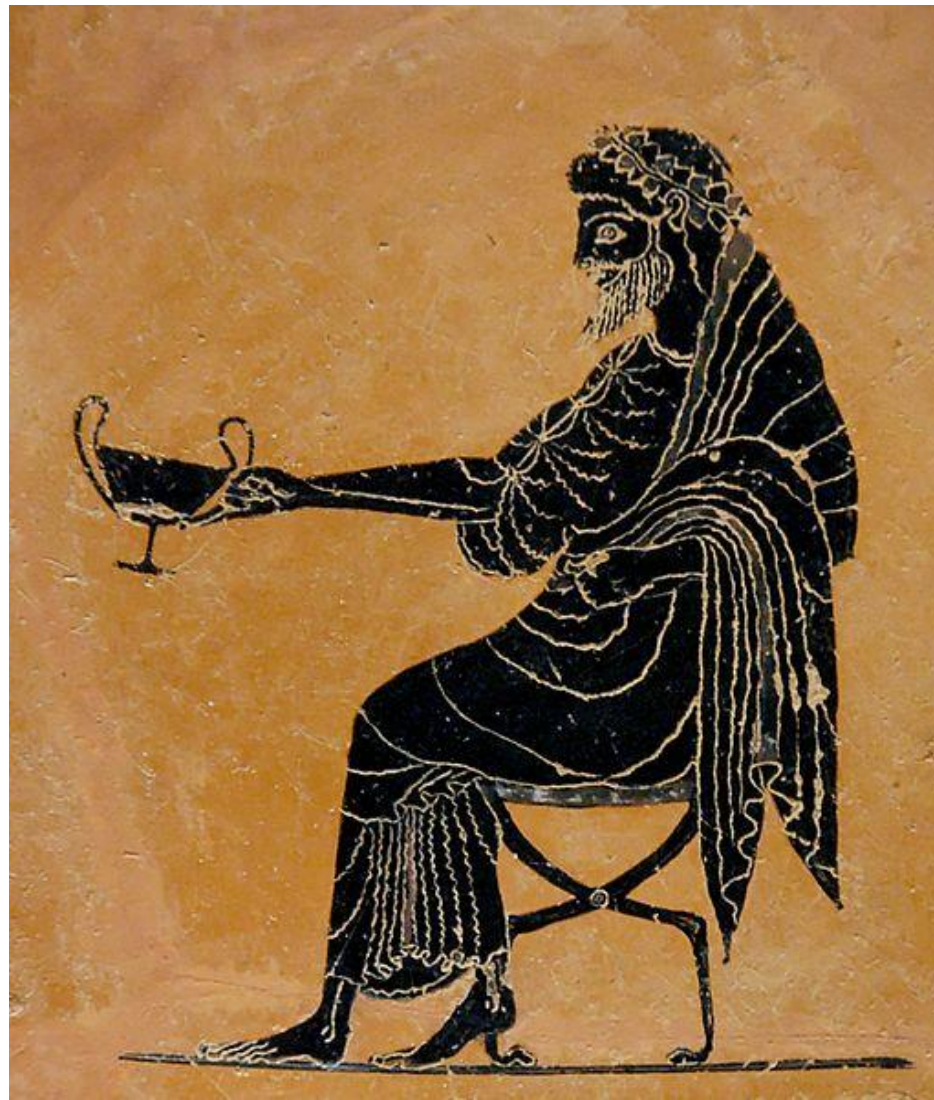
- 1. neverbální: gagy, žerty
- 2. verbální: duchaplnost, slovní hříčky, anekdoty, vtipy, mystifikace, aj.
- 3. formy výtvarné: grotesky, karikatury, komiksy, aj.

Apollinský a dionýský princip

- Apollinský princip - světlý, rozumový, intelektuálně nazíraný prvek
- Dionýský princip - živel temný, orgiastický, extatický, chaotický a iracionální
- Friedrich Schiller (1759-1805)
- Friedrich Schlegel (1772-1829)
- Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775-1854)
- Friedrich Nietzsche (1844-1900): *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (Zrození tragédie z ducha hudby)
- Ruth Benedict: *Patterns of culture* (Kulturní vzorce), 1934.

McDonald, P. D. (2020). The Principle of Division in Roger Caillois's Man, Play and Games. Games and Culture, 15(8), 855–873.
<https://doi.org/10.1177/1555412019853080>

Sedící Dionýsos držící pohárek (kantharos), cca. 520-500 př. n. l.

Massimo Stanzione; Sacrificio a Baco; olej na plátně, cca 1634.

Johann Wilhelm Schütze; Bacchus with leopard/Bacchus, dem eine Nymphe Wein kredenzt; olej na plátně; před 1878.

Literatura

- BORECKÝ, Vladimír: *Odvrácená tvář humoru: ke komice absurdity*. Liberec: Dauphin, 1996.
- BORECKÝ, Vladimír: *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000.
- BORECKÝ, Vladimír: *Imaginace, hra a komika*. Praha: Triton, 2011.
- STENDHAL, . *O smíchu: úvahy o umění a společnosti*. Praha: Československý spisovatel, 1958.

Dějiny smíchu - starověk

- Antika – vznik komedie
- Platon, Aristoteles a Sokrates
- Superiorita a inkongruence
- Myšlenky třech myslitelů
 - Hippokretés (460 př. n. l.– cca 370 př. n. l.) – smích léčí
 - Aristoteles (384 př. n. l.– cca 322 př. n. l.) – smích je pouze vlastností člověka
 - Lúkiános (cca 120-180) – Menippus jako znak svobodného ducha

Dějiny smíchu - středověk

- Smích lidskou vlastností, ale nepocházel od Boha
- Křesťanská témata vážná, důraz na utrpení
- „Kristus se nikdy nesmál“

- Protipostoj proti kultuře feudálů
- Charakter všelidový
- Zesměšňující, negující vážné

Pieter Bruegel the Elder; Strijd tussen Carnaval en Vasten; olej na panelu; 1559.

Bachtin, M.M.: *François Rabelais a smíchová kultura středověku a renesance.*

- Interpretace na základě projevů renesanční lidové kultury
- Pochopení projevů lidové kultury (její slovesnou, gestickou i rituální stránku) i revoluční atmosféry doby Renesance
- Stěžejní koncept smíchová (karnevalová) kultura
- Artikulace dějinného zlomu
 - hierarchické zhroucení středověkého světa
 - změna perspektivy pohledu na svět

Groteskní dřevorez ze spisu *Les songes de Pantagruel* (*Pantagruelovy rozmarné sny*), vydaného v Paříži v roce 1565. Tradice připisuje jejich autorství F. Rabelaisovi.

Smích podle Bachtina

- sváteční, bytostně vztažený k času
- všelidový, smějí se všichni
- univerzální, míří na všechno a na všechny (včetně samotných účastníků karnevalu), celý svět se jeví, jako směšný
- ambivalentní: veselý a zároveň výsměšný, odmítá a potvrzuje, pohřbívá a obnovuje

Koncept práce

- Ideologické hledisko
- Představení fyzických projevů smíchové kultury
 - 1. obřadní a mimetické formy
 - (slavnosti karnevalového typu, různé pouliční smíchové výstupy atp.)
 - 2. slovesná smíchová díla různého druhu včetně parodií, ústní i písemná, latinská i v národních jazycích
 - 3. různé formy a žánry pouliční mluvy
 - (nadávky, dušování, zapřísahání, lidové kletby)

Pulcinella. Italský dřevořez z roku 1643, zpodobňující nejpoblárnější karnevalovou masku s charakteristickými groteskními atributy (velké břicho, hrb).

Svátečnost

- Spojena s časovostí a s duchovní sférou bytí
 - Odklon od mechanického společenského řádu
 - Spjatost s kolektivem
 - Spjatost s „vyššími“ hodnotami
-
- Bachtin chápe svátečnost jako „[...] koncepci času přírodního (kosmického), biologického nebo historického“

Projevy karnevalové kultury

- Bitvy
- Utrpení
- Hanobení
- Smrt
- Zrození
- Růst
 - *„vědomí času a změny v čase, překonává svou původní cykličnost a povznáší se k pocitu historického času“*

Beánie. Dřevořezby z magdeburské publikace M. Johanna Dinckela *De origine, causis, typo et ceremoniis illius ritus, qui deposito appellatur* z roku 1582.

Na slavnosti zvané „beánie“ nebo „depositio“ (skládání) přijímali starší studenti v bláznovském přestrojení nováčky („beány“) do akademického společenství za drsného žertování, zesměšňování a týrání, jímž beáni nabývali akademické uhlazenosti. Popis takovéto slavnosti zpracoval Josef Jugmann podle humanistického literáta a pedagoga Jakuba Pontana.

Groteskní tělo a groteskní realismus

- Převaha „materiálně tělesného životního principu, obrazů těla, jídel, pití, vyprazdňování, pohlavního života“
- Estetika = groteskní realismus
- Vycházel z pocitu jednoty se světem i karnevalovým davem
- Tělesnost jako výkladový princip

Karnevalová neoficialita

- Rozdělení světonázorové stránky dvou „hypotetických“ kultur
- Středověká a církevní kultura – řád, dokonalost, oficialita
- Smíchová kultura – nestátotvorný a mimocírkevní aspekt světa, člověka i lidských vztahů
- Role blázna
 - Zrcadlo života
 - Nedotknutelnost
 - Antiintelektualismus
 - Rozdíl mezi vysokým a nízkým se smazává

Karneval, liminalita a communitas

- Podobné či shodné rysy
- Podobné zobrazení
- Nehierarchická společenství
- Kalendářní rituály
 - Týkaly se společnosti
 - Souvisely s agrárním rokem či stavem zásob
- Konstituující pro společnost

Literatura

- BACHTIN, M. M.: *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Odeon, [1965] 1975. (Další vydání Praha: Argo, 2007)
- BACHTIN, M. M.: *Román jako dialog*. Praha: Odeon, [1975] 1980.
- CLARK, K., HOLQUIST, M.: *Mikhail Bakhtin*. Cambridge: MIT Press, 1986.
- DANOW, D. K.: *The Thought of Mikhail Bakhtin*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan, 1991.
- DUVAKIN, V. V.: *Besedy s M. M. Bachtinym*. Moskva: Progress, 1996.
- HOLQUIST, M.: *Dialogism: Bakhtin and his World*. London & New York: Routledge, 1990.
- LIPOVETSKY, G.: *Éra prázdnoty. Úvahy o současném individualismu*. Praha: Prostor, [1983 a 1993] 2003.

Současnost

- Přítomna dionýská podstata
- Prostory k setkávání vytržené z oficiální sféry
- Michael Holquist (1935-2016): *„Bachtinovo pojetí karnevalu se dnes používá k pochopení řady soudobých jevů, velmi různorodých co do původu i funkce“*
- Zygmunt Bauman (1925-2017): svět nese některé prokazatelné znaky „karnevalové kultury“, která prostoupila celou společností
- Gilles Lipovetsky (*1944): současná společnost *„legrační společnosti“*

Děkuji za pozornost.
Na viděnou za tři týdny.